

УДК 911.3:33-032.35(447.8)

МАНЬКО А.М.

**ЛЬВІВСЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ВУГІЛЬНИЙ БАСЕЙН:
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА СИТУАЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ**

Львівсько-Волинський вугільний басейн зароджувався в контексті економічної політики тодішнього Союзу і пов'язувався для створення паливної бази для потреб західних областей України, Прибалтики, Білорусі, Молдови. Раніше вугілля сюди доставляли з Донбасу і Польщі. Зараз басейн є паливною базою виключно Західної України і потребує реорганізації. Отже, основною

проблемою є трансформація і реорганізація структури промисловості Львівсько-Волинського вугільного басейну.

Російський вчений-геолог М. Тетяєв написав статтю у якій науковець описує район Волино-Подільської височини і стверджує що там залягає кам'яне вугілля. і видав її у Бельгії в 1912 році. Однак ця гіпотеза була заперечена сілезькими вуглепромисловцями, які боялися конкуренції [3].

Польський вчений, професор Варшавського університету Я. Самсонович в 1931 році провів геологічні дослідження Волині і підтвердив припущення Тетяєва. Він науково доказав, що в Західній частині Волині є кам'яновугільні поклади [2].

Український вчений, економіко-географ, професор Львівського університету Ф. Заставний у 1961 році пише працю "Край вугілля, нафти, газу", в якій розповідає про багаті паливні ресурси Львівсько-Волинського вугільного басейну [3].

Значний внесок у дослідження еколого-економічних проблем території Львівсько-Волинського вугільного басейну як локальної господарської системи зробив професор Львівського університету М. Мальський [4].

В 2001 році вийшли два оригінальні видання які стосуються проблем Львівсько-Волинського вугільного басейну. Це "Довідник директора шахти" під загальною редакцією Я. Наливайка, та книга В. Вербиченка "Львіввугілля: тепло сонячного каменю"[1, 2].

Протягом 2002-2006 років, дослідженням трансформації структури промисловості Львівсько-Волинського вугільного басейну займається автор [5, 6, 7, 8].

На основі інтенсивної розробки промислових запасів вугільних родовищ у межах Львівсько-Волинського басейну за короткий час створений потужний міжгалузевий паливно-енергетичний комплекс, який є важливим у вирішенні енергетичної проблеми Західного регіону України. Науковець Львівського національного університету імені Івана Франка професор М. Мальський вперше висунув припущення, що на цій території сформувалася відповідна локальна господарська система (ЛГС), що частково входить у Карпатський регіон та до складу Західного регіону України [1].

В основі формування ЛГС Львівсько-Волинського вугільного басейну лежать сприятливі соціально-економічні і природні умови та ресурси – насамперед запаси кам'яного вугілля (переважно енергетичного), добра забезпеченість території трудовими, водними і біогенними ресурсами, ресурсами сировини для промисловості будівельних матеріалів тощо. Головним у функціональній структурі ЛГС є вугільноенергохімічний цикл виробництва, представлений кам'яновугільною промисловістю і пов'язаними з нею галузями споживання вугілля (електроенергетика, транспорт) і виробничого обслуговування (ремонт вуглевидобувної техніки, будівництво, виробництво будматеріалів) . Поряд з вугільною і електроенергетичною промисловістю розвивається хімічна, харчова і легка промисловість, розгалужена виробнича і соціальна інфраструктура, формується зона інтенсивного сільського господарства приміського типу [1].

На думку професора М. Мальського, Львівсько-Волинська ЛГС, що є складним і відносно самостійним просторовим господарським утворенням, у той же час є й невід'ємною складовою територіальною частиною єдиного національного господарського комплексу України і пов'язана з ним тісними

виробничо-економічними, інформаційно-управлінськими, фінансово-кредитними, професійно-трудовими і науково-технічними зв'язками.

Це проявляється в тому, що:

- по-перше, паливно-енергетичний комплекс вугільного басейну є основою розвитку і визначає виробничу спеціалізацію у національному масштабі господарського комплексу території, на якій він безпосередньо здійснює свою діяльність (найповніше виробничі зв'язки ВО "Укрзахіддугілля" з галузями господарського комплексу території інтегровані по лінії трудових ресурсів, торгівлі, громадського харчування, охорони здоров'я, житлово-комунального господарства, будівництва, промисловості будівельних матеріалів, електрохімічної і газової промисловості);

- по-друге, зв'язки господарським комплексом вищого рангу (економічного району, країни) здійснюються переважно по лінії збуту і постачання. У першому випадку, кам'яне вугілля Львівсько-Волинського басейну, яке відіграє помітну роль у паливно-енергетичному балансі західної частини України і сусідніх держав, постачається до Литви, Латвії, Естонії, Білорусії, а також в усі західні області України. Серед споживачів - майже 20 міністерств і відомств, які використовують львівсько-волинське вугілля в основному як енергетичне паливо. На цьому вугіллі працюють найбільші в західному регіоні України Добротвірська (знаходиться в межах локальної ТГС) і Бурштинська ДРЕС, які включені до національної і міжнародної енергетичної системи. У другому (тобто по лінії постачання) -1000 постачальників -великих машинобудівних заводів, підприємств хімічної, легкої, харчової промисловості, територіальних баз матеріально-технічного постачання, сільськогосподарських підприємств, які розміщені майже в усіх областях України, Росії, Білорусії, Польщі, Латвії, Естонії, Молдавії постачають для потреб локальної ТГС обладнання, машини, механізми, паливо, деревину, будівельні матеріали, товари народного споживання і сільськогосподарські продукти.

Особливістю економіко-географічного положення Львівсько-Волинського басейну є його значна віддаленість від Донбасу в Україні, Печорського і Підмосковного басейнів Європейської частини Росії. Порівняно невелика глибина залягання вугільних пластів і добра якість вугілля обумовили його досить інтенсивне промислове освоєння. За десять років, з 1954 по 1963 рр., було введено в експлуатацію 17 шахт, а потім ще чотири шахти в наступні 15 років. На сьогоднішній день шахтами добуто біля 420 млн. т вугілля і басейн надалі зберігає за собою місце видобутку вугілля після Донбасу.

Важливість Львівсько-Волинського басейну в житті західних областей України вимагає підвищеної уваги до збереження нормального функціонування його підприємств, хоч останнім часом все наполегливіше дають про себе знати негативні тенденції у функціонуванні підприємств вуглевидобувної промисловості. Так, видобуток вугілля в басейні за останні десять років знизився більш ніж в два рази – з 13 млн. т в 1984 році до 6,3 млн. т в 1994 .Одночасно вартість однієї тонни вугілля виросла до рівня світової ціни, а заробітна плата шахтаря катастрофічно впала (10% від рівня зарплати закордонного шахтаря). Різкий спад видобутку обумовлений значним погіршенням якості і кількості шахтного фонду (табл. 1).

Аналіз показує, що у зв'язку з виробкою вугільних запасів до 2000 року вибуває три адміністративні і шість технічних одиниць з сумарною потужністю

Таблиця 1.

**Забезпеченість запасами вуглепромислових районів
Львівсько-Волинського вугільного басейну**

Район	Вид шахтної одиниці	Марка вугілля	Забезпеченість запасами діючих шахт: кількість адміністративних, технічних шахт, виробнича потужність, тис. т				Забезпеченість запасами на вільних площах: кількість шахт, проектна потужність, тис. т	
			До 5 років	5-15 років	15-25 років	більше 25 років	розвіданими запасами	Перспективними запасами
Червоноградський вуглепромисловий	адміністративна	ГЖОВ ГЖ	2 – 1000	3 – 2000	2 – 1250	3 – 2750	2 – 2100	2 – 1800
	технічна	Ж (кокс)	3 – 1000	4 – 2500	2 – 1250	4 – 3000		
Ново-волинський вуглепромисловий	адміністративна	ДГВ	1 – 350	1 – 400	1 – 300	1 – 300	1 – 900	–
	технічна		3 – 350	1 – 400	1 – 300	1 – 300		
Південно-західний вугленосний								
а) Тяглівське родовище		КЖ	–	–	–	–	1 – 1500	2 – 2100
б) Карівське родовище		К КЖ	–	–	–	–	3 – 3600	2 – 2700
Всього по басейну	адміністративна		3 – 1350	2 – 2400	3 – 1550	4 – 3050	7 – 8100	6 – 6600
	технічна		6 – 1350	5 – 2900	3 – 1550	5 – 3300		

1350 тис. т., а до 2010 року закриються ще чотири адміністративні і п'ять технічних шахт потужністю 2900 тис. т. Таким чином, при загальній виробничій потужності шахт об'єднання на 01.01.95 року 6 млн. т шахтний фонд до 2010 року скоротиться вдвоє.

Якщо врахувати, що при потребі західних областей України в твердому паливі 16-17 млн. т в рік сьогодні завозиться з Донецького і Дніпровського басейнів половина його (8 млн. т), то до 2010 року завіз вугілля збільшиться до 75%, що зумовить економічно неоправдані затрати мільярдів карбованців на його транспортування.

Еколого-економічне положення Львівсько-Волинської ЛГС і його оцінка. Зростаюча небезпека негативних змін основних властивостей природного середовища в результаті інтенсифікації суспільного виробництва вимагає детального просторового аналізу речовинних і енергетичних зв'язків територіальних господарських структур і природних геосистем, зокрема, дослідження "екологічних" функцій місцеположення конкретного господарського утворення. У цьому випадку доцільно проаналізувати еколого-економічне положення різноманітних господарських об'єктів - підприємств,

локальних і регіональних ТГС, населених пунктів тощо.

Із запропонованої М.М. Баранським універсальної смислової формули географічного положення, під яким розуміється "відношення даного пункту або ареалу до яких-небудь географічних данностей, які взяті поза цим пунктом або ареалом" (12.С.128-129], випливає, що у залежності від типу відносин і зовнішніх данностей можна виділяти декілька видів географічного положення: математико-географічне, фізико-географічне, політико-географічне, економіко-географічне і т.п.

Економіко-географічне положення будь-якого об'єкта земної поверхні визначається складною системою його просторових відношень до: а) районів і центрів видобувної і обробної промисловості, джерел енергії тобто до елементів суспільного виробництва (промислово-географічне або виробничо-економічне положення); б) районів вирощування продовольчих, фуражних і технічних культур (аграрно-географічне або аграрно-економічне положення); в) сухопутних доріг, водних і повітряних шляхів сполучень, транспортних вузлів і полімагістралей (транспортно-географічне або транспортно-економічне положення); г) ареалів збуту промислової і сільськогосподарської продукції (торгово-географічне (економічне) положення); д) районів концентрації населення і трудових ресурсів, підготовки науково-технічних кадрів (демографічне положення).

Якщо ж територіальні відношення представлені зв'язками з забруднення навколишнього середовища, споживання сил і ресурсів природи, то, на нашу думку, доцільно говорити про екологічні аспекти просторового положення господарського об'єкта, тобто про своєрідне екологогеографічне або еколого-економічне положення.

Під еколого-економічним положенням ми розуміємо сукупність просторових відношень будь-якого господарського об'єкта до деякої, цілком визначеної множини інших об'єктів, що мають те чи інше екологічне значення, а саме до:

- ареалів розміщення і промислової експлуатації великих родовищ природних ресурсів;
- місць концентрації галузей і підприємств суспільного виробництва, транспортних магістралей, зосередження населення і населених пунктів, які є джерелами забруднення і деградації навколишнього природного середовища;
- великих природних геосистем, які мають значну "екологічну" цінність, є головними у якому-небудь локальному регіональному чи навіть глобальному відтворювальному циклі, або володіють потужними природними механізмами "поглинання" (нейтралізації) господарського впливу і самовідновлення;
- глобальних і регіональних шляхів (напрямоків) інтенсивного природного переносу речовини і енергії.

Як випливає із наведеного вище визначення, еколого-економічне положення містить у собі ідею просторових відношень, але воно не зводиться до простої локалізації територіального господарського об'єкта по відношенню до зовнішніх еколого-економічних данностей. Доцільно, у цьому зв'язку, згадати слова І.М. Маєргойза: "... питання не стільки у тому, де знаходиться територія, скільки у тому, як вона розміщена відносно всього того, що знаходиться за її межами; інакше кажучи, саме "де" можна глибоко відчувати тільки через багаточисельні "як", тобто через багатократні просторові відношення", які включають, по-перше, сукупність відношень життєвоважливих для досліджуваного об'єкта, а по-друге, у більшій мірі відношення близькості, доступності, транзитності, зв'язаності, сусідства, ніж відношення розміру, ієрархії, форми і т.п." [76, с.17].

Оскільки зовнішні данності є динамічними природними і соціально-

економічними об'єктами та процесами, значення яких для формування і розвитку еколого-економічної ситуації у регіоні суттєво змінюється з розвитком ЛГС, то еколого-економічне положення - категорія історична, тобто воно повинно щоразу визначатись в певних координатах часу, з погляду певної епохи та історичних умов. Зміна еколого-економічного положення у часі проходить як у результаті трансформації зовнішніх об'єктів (зокрема, топології простору як результату вдосконалення транспортних засобів, збільшення потужності джерел викидів забруднюючих речовин), так і внутрішнього розвитку самого об'єкта.

Розглянемо з цих позицій еколого-економічне положення Львівсько-Волинської ЛГС, характерною рисою якої є добре розвинена структура галузей природокористування. Враховуючи, що основний обсяг забруднюючих речовин генерується в межах ЛГС в умовах доволі обмеженого пізнання і врахування високої динамічності і нестійкості регіональних кругообігів речовини і енергії, а потім за допомогою природних засобів перенесення (річки, ґрунтові і підземні води, повітряні маси) поширюється на прилеглі території, звернемо особливу увагу на її (ЛГС) мезо- і мікроположення.

До специфічних особливостей, що визначають індивідуальне "обличчя" економіко-екологічного положення локальної ЛГС слід віднести:

а) виключно важливі "екологічні" функції території Львівсько-Волинської господарської системи, які вона виконує у розвитку природних систем великого регіону земної поверхні. Вони зумовлені у першу чергу тим, що територія розташована у безпосередній близькості до Головного Європейського вододілу, тобто до місця народження великої "європейської води". Тут беруть початок крупні річкові системи басейнів Чорного і Балтійського моря, є прямий вихід рік, зокрема Західного Бугу, транспортних магістралей, ліній електропередач і трубопроводів у Польщу і Білорусію, що зумовлює міжрегіональний і міжнародний характер еколого-економічних проблем Львівсько-Волинської ЛГС;

б) розміщення ЛГС у межах одного річкового басейну, на етиці двох фізико-географічних зон - лісової (Полісся і Мале Полісся) та лісостепової (Волино-Подільське плато), її вплив на цю територію досить значний. У початковий період промислового освоєння вугільних родовищ у великих кількостях у шахтному, транспортному, промисловому і житловому будівництві, сільському господарстві використовувався поліський ліс. Тільки у 1955 році із західноукраїнського Полісся було виведено 1898 тис. куб. м деревини. Пізніше споживання лісу для виробничих потреб вугільного басейну суттєво зменшилось, але сильно виріс рекреаційний тиск жителів Червонограду, Новолинська, Соснівки на унікальні природні комплекси (особливо озерні) поліської рівнини, збільшились обсяги шкідливих викидів шахт, підприємств і населених пунктів у водне і повітряне середовище, намітились зміни режиму річок, їх гідрохімії, зниження рівня підземних вод. Проте слід зазначити, що володіючи великим поглинаючим і відновлювальним потенціалом, природна система Полісся поки що доволі успішно "справляється" з впливом на неї Львівсько-Волинської ЛГС, виступаючи великим природним фільтром, джерелом чистого повітря;

в) розташування на невеликій віддалі від південно-західної окраїни ЛГС, перспективної на шахтне будівництво, району з великими запасами сірководневих вод, лікувальних грязей і добре розвиненим санаторно-курортним господарством загальнодержавного значення. Якісні характеристики лікувальних грязей і мінеральних вод, потужність їх джерел багато у чому визначаються геологічною ситуацією у регіоні,

порушеністю горизонтів підземних вод, специфікою їх споживання і забрудненням. Розвиток у складі ЛГС вугільної галузі завдяки освоєнню Тячівського і Карівського родовищ створює гострі проблеми охорони лікувальних вод від забруднення шахтними стоками, пониження їх рівня та стоку у закинуті підземні виробітки;

г) розміщення Львівсько-Волинської ЛГС у староосвоєному густозаселеному регіоні нашої країни, що накладає певний відбиток на характер і гостроту еколого- економічних проблем. Посилення антропогенного впливу на природне середовище пов'язане із близькістю розташування великого поліфункціонального центру – міста Львова з населенням понад 800 тисяч чоловік і напруженою еколого-економічною ситуацією. Господарська система Львова має прямий "вихід" притокою Західного Бугу річкою Полтва у Львівсько-Волинську ЛГС. Сюди у величезних кількостях надходять слабо очищені промислові і комунально-побутові стоки міста. У вихідні дні літньо-осіннього періоду на береги Західного Бугу і його допливів - Рати, Луги, Солокії, великих водосховищ по добре розвиненій сітці шосейних доріг приїжджають сотні неорганізованих туристів, рибалок, збирачів ягід та грибів, які забруднюють територію, знищують цінні види риб, тварин і рослин.

Відзначені нами особливості еколого-економічного положення Львівсько- Волинської ЛГС серйозно впливають як на формування і структуру еколого- економічної ситуації регіоні, так і на масштаби та економічні форми діяльності людини з попередження погіршення якісного стану навколишнього природного середовища. Цей вплив проявляється у тому, що, по-перше, еколого-економічне положення є одним із суттєвих факторів виникнення і загострення проблем природокористування, важливості їх своєчасного і комплексного вирішення (тут проявляє себе факт прикордонного положення ЛГС і пов'язаний з цим міжнародний характер проблем забруднення середовища); по-друге, еколого-економічне положення має індивідуалізуючий вплив на розвиток і структуру еколого-економічної ситуації, зумовлюючи її просторову багатомасштабність і строго індивідуальну специфіку "внутрішнього змісту"; по-третє, вигідне еколого-економічне положення є ефективним, хоч поки що мало використовуваним територіальним ресурсом, важливим інструментом державного управління і планування раціональним природокористуванням у регіоні. На нашу думку, багато аспектів механізму виникнення еколого-економічних проблем, розвитку і структурної трансформації ТГС розкриваються через особливості її еколого-економічного положення.

1. Вербиченко В. Львіввугілля: тепло сонячного каменя. – Львів, 2001. – 255 с. 2. Довідник директора шахти / За ред. Я. Наливайка. – Львів, 2001. – 176 с. 3. Заставний Ф. Край вугілля, нафти, газу. – Львів, 1961. – 157 с. 4. Мальський М.З. Територіальні господарські системи (еколого-економічні аспекти розвитку). – Львів: Світ, 1994. – 222 с. 5. Манько А. Львівсько- Волинський вугільний басейн: проблеми і перспективи // Сучасні проблеми і тенденції розвитку географічної науки. Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24-26 вересня 2003 р.). – Львів: Вид-во ЛНУ, 2003. – с.263-265. 6. Манько А. Львівсько-Волинський вугільний басейн: трансформація і подальший розвиток // Наук. зап. Тернопільського держ. пед. ун-ту. Сер.: Географія. – 2004. – № 1. – с. 68-71. 7. Манько А. Деякі проблеми функціонування депресивних гірничодобувних районів України (на прикладі Львівсько-Волинського вугільного басейну). – Вісн. Львів.ун-ту. Сер.: геогр.. – 2004. – Вип. 30. – С. 184-187. 8. Манько А. Деякі економіко- географічні аспекти розвитку вуглепромислових районів України // Географія і сучасність. Зб. наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова . – К.: 2005. – Вип.13. – С. 146-153.

Main solving directions of ecological-economical problems and ways of structural transformation of Lvivs'ko-Volyns'kyi coal basin's industry.